

FRANS-VLAANDEREN

TERMINOLOGIE EN GEOGRAFISCHE OMSCHRIJVING

De combinatie Frans-Vlaanderen heeft te maken met een 'Frans Vlaanderen', waarbij 'Vlaanderen' gebruikt wordt in zijn oude betekenis van middeleeuws graafschap respectievelijk van een provincie

der Nederlanden, en niet in zijn nieuwe betekenis van Nederlandstalige helpt van België.

Laten we vooraf zeggen wat Frans-Vlaanderen niet is. Het is niet het middeleeuwse Vlaanderen dat nochtans voor het grootste gedeelte als Kroon-Vlaanderen deel uitmaakte van Frankrijk en aan de suzeriniteit van de Franse koning onderworpen was. Deze afhankelijkheid, die teruggaat tot de 9de eeuw, bleef behouden tot Kroon-Vlaanderen door de vredes van Madrid (1526) en Kamerijk (1529) uit het Franse leenverband werd gelicht en, als Habsburgs bezit, voortaan binnen de grenzen van het Duitse Rijk lag.

En toch heeft Frans-Vlaanderen met Frankrijk te maken, hetzij in taalkundig, hetzij in politiek opzicht, of in beide opzichten samen.

Op taalkundig vlak kan Frans-Vlaanderen slaan op het zuidelijke Franssprekende gedeelte van het oude Vlaanderen. In de bronnen wordt dat deel *Flandre gallicante* of *Flandre wallonne* genoemd, wat verwijst naar de Frans- of Waalstaligheid van dat gebied. Elders spreekt men op analoge wijze van *Brabant wallon*, dat wil zeggen het zuidelijkste Frans- of Waalssprekende deel van het hertogdom Brabant.

Daarnaast kan Frans-Vlaanderen ook een meer politieke inhoud hebben en slaan op dat deel van het oude graafschap dat reeds in de late Middeleeuwen

aan het gezag van de Vlaamse graven werd onttrokken en dat daarna, ten gevolge van de veroveringsoorlogen van Richelieu, Mazarin en Lodewijk XIV, onttrokken werd aan het gezag van de Spaans-Habsburgse koningen en sedertdien onder de Franse kroon is gekomen en ook gebleven. Deze voor Vlaanderen en de Nederlanden verloren gegane gebieden konden zowel Nederlands- als Franstalig zijn. Voor deze gebieden van Vlaanderen werden in het ancien régime de reeds genoemde benaming *Flandre gallicante/wallonne* en verder die van *Flandre flamingante* – een verwijzing naar de daar althans ten tijde van hun aanhechting gesproken talen – gehanteerd.

Maar het oude Vlaanderen is met het ancien régime verdwenen na de Franse annexatie van 1795. In de 19de en 20ste eeuw spreken over Frans-Vlaanderen zal ofwel een verwijzing worden naar de genoemde – inmiddels historisch geworden – inhouden ervan, ofwel slaan op dat deel van het historische Frans-Vlaanderen – een gebied in Noord-Frankrijk – waar nu nog Nederlands of een Nederlands dialect wordt gesproken; in feite gaat het hierbij om een kleiner wordend en verder in zijn taaleigenheid bedreigd *Flandre flamingante*.

De benaming Franse Nederlanden ten slotte slaat op meer dan het bij Frankrijk gekomen deel van het graafschap Vlaanderen, en wel, strikt genomen, op

alle delen van de oude historische Nederlanden, die in de Nieuwe Tijd definitief bij Frankrijk kwamen. Naast Frans-Vlaanderen zijn dat Artesië, het Cambrésis, stukjes uit het Doornikse, Frans-Henegouwen en ook deeltjes van Zuid-Luxemburg.

GESCHIEDENIS

De vestiging van Franken in het noorden van Gallië en van Saksen aan de kust is van wezenlijk belang voor de geschiedenis van het gebied als kruispunt van en confrontatie tussen de Germaanse en de Romaanse beschavingen, die mede aanleiding gaven tot het ontstaan van de **taalgrens** in de vroege Middeleeuwen.

Na de dood van Lodewijk de Vrome werd het Karolingische Rijk door het verdrag van Verdun van 843 verdeeld. Frans-Vlaanderen maakte deel uit van West-Francië, het gedeelte dat te beurt was gevallen aan Karel de Kale. In het gebied waarover die heerste lag de *pagus flandrensis* of het graafschap Vlaanderen dat onder leiding stond van Boudewijn I (+ 879). Deze kon zijn gezag vestigen over verschillende gouwen tussen Noordzee en Schelde. Zijn zoon Boudewijn II (879-918) maakte gebruik van het administratief vacuüm, veroorzaakt door de invasies der Noormannen, om zijn gebied verder uit te breiden. In 918 bezat hij het Doornikse, het Bonense, en Ternasland en had hij de benedenloop van de Canche bereikt. Het graafschap Vlaanderen kende zijn grootste uitbreiding in zuidelijke richting onder Arnulf I de Grote (918-965): Oosterban, Artesië, Ponteland en de Amienois. De zuidgrens reikte toen tot aan de Somme en het graafschap Amiens. Bij het aantreden van graaf Arnulf II (965-988) kwam de Franse koning, in uitvoering van een eerder gesloten akkoord, opnieuw in het bezit van het hele gebied tussen de Scarpe en de bovenloop van de Leie; achteraf werd deze restitutie grotendeels ongedaan gemaakt en kwam het gebied opnieuw in handen van graaf Boudewijn IV (988-1035). In het noordelijke deel van het graafschap was de macht van Boudewijn IV stevig gevestigd; in het zuiden (Artesië) daarentegen had de graaf af te rekenen met weerbarstige adellijke families.

Onder Boudewijn IV en zijn opvolger Boudewijn V (1035-1067) nam het graafschap Vlaanderen ook uitbreiding in oostelijke richting. De graafschappen Vlaanderen en Henegouwen werden onder Boudewijn VI tijdelijk verenigd (1067-1070), maar Arnulf III, zoon van Boudewijn VI, diende het hoofd te bieden aan zijn oom Robrecht de Fries en verloor het leven in de slag bij Kassel (1071). Robrecht de Fries en zijn opvolgers tot en met Karel de Goede (1119-1127) gedroegen zich als trouwe vazallen van de koningen van Frankrijk. De territoriale uitbreiding ging verder in de richting van het Kamerijkse en het bisdom Kamerijk. Terzelfder tijd ging de macht van de steden stilaan groeien: ze ontvingen hun vrijheidskeuren en kregen een versterkt ka-

rakter. Na de moord op Karel de Goede (2 maart 1127) verkeerde het graafschap Vlaanderen in een diepe crisis, waarna het onder het beheer van Diederik van de Elzas kwam (1128-1168). Het graafschap dat zich in zuidelijke richting uitstreckte tot Bapaume, kende onder zijn bestuur een sterke ontwikkeling. Van de Elzas wilde zijn invloed uitbreiden tot een aantal graafschappen gelegen tussen Vlaanderen en de Seine: Vermandland, Amiens, Valois, Montdidier. Diederik werd opgevolgd door zijn zoon Filips van de Elzas (1161-1191). De macht van zijn voorganger bleef gehandhaafd, mede omdat de graaf kon optreden als voogd van de jonge Franse koning Filips August, maar zijn eigen huwelijk met Elisabeth van Vermandois bleef kinderloos. Daardoor werd het graafschap Vlaanderen met ontbinding bedreigd.

In 1191 werd Boudewijn V van Henegouwen, die gehuwd was met Margaretha van de Elzas, ook graaf van Vlaanderen (Boudewijn VIII). Toen Boudewijn IX (1194-1205) in 1202 vertrok naar het Heilige Land waar hij korte tijd nadien de dood vond, liet hij twee minderjarige kinderen na: Johanna en Margaretha. Weldra zouden beiden onder de voogdij van de Franse koning Filips August worden geplaatst. In 1212 werd Johanna van Constantinopel uitgehuwelijkt aan Ferrand van Portugal. Ferrand maakte samen met keizer Otto IV, de Engelse koning Jan zonder Land en andere deel uit van de coalitie die in 1214 door Filips August werd verslagen in de slag bij Bouvines. Hierdoor ging niet alleen Artesië voor Vlaanderen verloren, maar het graafschap onderging sterker dan ooit de invloed van de Franse kroon. Deze afhankelijkheid werd nog eens ten volle onderstreept door het verdrag van Melun (1226-1227), waarbij de edele vazallen en de voornaamste steden zich ertoe verbonden de kant van de koning te kiezen indien Ferrand van Portugal tegen hem in opstand zou komen. Toen Johanna van Constantinopel in 1244 kinderloos overleed werd ze opgevolgd door haar zuster Margaretha, die eerst gehuwd was met Bouchard d'Avesnes en later met Willem van Dampierre. Voortdurende betwistingen tussen beide families leidden ertoe dat Henegouwen werd toegewezen aan de d'Avesnes en Vlaanderen aan de Dampierres.

Vanaf 1257 werd Margaretha van Constantinopel bij het bestuur van het graafschap bijgestaan door haar zoon Gwijde van Dampierre die haar in 1278 opvolgde. Het weze duidelijk dat de culturele invloed van Frankrijk in het bestudeerde gebied in de loop van de 13de eeuw alsmaar groter werd en dat het gebruik van de Franse taal ook boven de **taalgrens** toenam. De graven kenden de taal van het volk niet en in de grafelijke administratie nam het Frans langzaam maar zeker de plaats in van het Latijn. Op het einde van de 13de eeuw groeide parallel met deze culturele bevoogding een tendens tot politieke ontvoogding. In 1297 verbrak de Vlaamse graaf het

leenverband met zijn suzerein Filips de Schone en koos hij de zijde van Engeland, op dat ogenblik in oorlog met Frankrijk. Als reactie hierop werd het hele graafschap bezet (1297, 1300) en de graaf gevangengenomen. De bezetting was van korte duur door de Franse nederlaag in de slag der Guldensporen van 1302 (**Guldensporenslag**). Na een Franse overwinning te Mons-en-Pévèle in 1304 volgden twee vredesverdragen: Athis (1305) en Pontoise (1312). Door laatstgenoemd verdrag verloor Vlaanderen tijdelijk zijn Franssprekende kasselrijen Rijsel, Dowaaï en Orchies. De kasselrij Béthune, die tot het privé-domein van Gwijde van Dampierre behoorde, werd bij Artesië gevoegd. De Franse overheersing werd fel aangevochten door graaf Robrecht van Béthune (1305-1322), maar zijn kleinzoon Lodewijk van Nevers (1322-1346) die in Frankrijk was opgevoed was een volgzaam instrument in handen van Filips VI van Valois. In de slag bij Kassel (1328) hielp de Franse koning de graaf een sociale en antiklerikale revolte in de Vlaamse kuststreek onderdrukken. Lodewijk van Male (1346-1384), zoon van Lodewijk van Nevers, had meer persoonlijkheid. Hij erfde van zijn moeder Artesië, dat aldus na twee eeuwen terug bij Vlaanderen kwam. In 1369 slaagde hij erin om de kasselrijen Rijsel, Dowaaï en Orchies terug te winnen door zijn enige erfgename Margaretha van Male uit te huwelijken aan de hertog van Bourgondië Filips de Stoute. Op die manier werd het graafschap Vlaanderen, dat in 1384 in handen van Filips de Stoute kwam, binnen zijn 13de-eeuwse grenzen hersteld. Onder de Bourgondiërs en met name onder Filips de Goede (1419-1467) maakte zodoende ook het huidige Frans-Vlaanderen deel uit van de Zeventien Provinciën. De integratie in de Bourgondische staat betekende niet dat het leenverband met Frankrijk verbroken werd; de verhoudingen bleven evenwel gespannen. In 1435 werd te Atrecht de verzoening bezegeld tussen de Bourguignons en de aanhangers van de koning van Frankrijk. Daardoor kreeg Filips de Goede onder andere de graafschappen Boulogne en Ponthieu, heel Picardië en de steden aan de Somme (Péronne, Montdidier en Roye), met het voorbehoud dat de Franse koning ze kon terugkopen (wat in 1463 effectief gebeurde). Karel de Stoute (1467-1477) trok tegen Lodewijk XI ten strijde, waardoor de Sommesteden opnieuw in Bourgondisch bezit kwamen. Na de dood van Karel de Stoute was Lodewijk XI op wraak belust: in 1479 werd hij weliswaar in Guinegate verslagen door Maximiliaan van Oostenrijk, gehuwd met Maria van Bourgondië die de erfgename was van Karel de Stoute, maar later veroverde hij opnieuw de Sommesteden en het grootste deel van Artesië. In 1482, toen Maximiliaan van Oostenrijk het regentschap over de Nederlanden voerde, werd de vrede van Atrecht gesloten, waardoor Lodewijk XI onder andere in het bezit van Artesië werd bevestigd. In 1493, bij de vrede van Sen-

lis, gaf Karel VIII Franche-Comté en Artesië terug aan Maximiliaan van Oostenrijk. Datzelfde jaar liet laatstgenoemde de Nederlanden over aan zijn zoon Filips de Schone, die in 1496 huwde met de Spaanse Johanna van Castilië. Hun zoon Karel V was de machtigste vorst van zijn tijd en vond in de Franse koning Frans I een geduchte rivaal. Stapsgewijze slaagde Karel V erin de Franse invloed terug te dringen. In 1521 haalde hij Vlaanderen en Artesië uit het ressort van het parlement van Parijs; in het verdrag van Madrid (1526) moest Frans I zich daarbij neerleggen, en bij de vrede van Kamerijk (1529) werden beide gewesten definitief aan de Franse leenheerschappij onttrokken. In 1552 waagde Frans I een nieuwe aanval. Ten gevolge hiervan werd Terwaan door de keizerlijke troepen met de grond gelijkgemaakt.

Na de troonsopvolging van Filips II werd in 1559 in de Nederlanden een nieuwe bisdommenindeling ingevoerd. In de plaats van de oude bisdommen Doornik, Terwaan en Atrecht kwamen er zeven nieuwe. Enkele kleinere gebieden buiten beschouwing gelaten ressorteerde Artois nu onder de bisdommen Atrecht, Boulogne en St. Omaars, en het graafschap Vlaanderen onder eveneens St. Omaars en Doornik, en verder onder de volledig nieuwe bisdommen Brugge, Gent, Ieper. Alleen Atrecht behield nagenoeg zijn oude grenzen. Kort daarop werd de periode der godsdienstoorlogen en de Opstand in de Nederlanden ingeluid. Vanuit Frans-Vlaanderen (1566 Steenvoorde) kwam de beeldenstorm op gang. Het calvinisme was eerst in de Franssprekende gebieden doorgedrongen en zeker vanaf 1576 waren deze gebieden ook actief bij de Opstand betrokken. Onderlinge onderhandelingen tussen Artesië en Henegouwen leidden in 1579 tot de Unie van Atrecht. Onder de Spaanse koning Filips IV (1621-1665) werd in 1632 in de Zuidelijke Nederlanden een 'samenzwering van de edelen' op het getouw gezet, geleid door François Carondelet, denken te Kamerijk, om de zuidelijke provincies van Spanje los te maken. Frankrijk zou de Waalse provincies, de Republiek Vlaanderen en Brabant krijgen. Begin 1634 sloot de Noord-Nederlandse Staten-Generaal een verbond met Frankrijk waarbij een nieuwe verdeling van de Zuidelijke Nederlanden werd voorgesteld. Er ontstond een akkoord over een inval van Frankrijk en het Staatse leger in de Zuidelijke Nederlanden in mei 1635. Aanvankelijk verliep de strijd in het voordeel van Spanje, maar in 1640 moest Atrecht aan de Fransen worden prijsgegeven, in 1641 Lens, La Bassée en Bapaume, in 1644 onder andere Béthune en Armentières en in 1646 onder andere Duinkerke, Mardijk, Kassel en Sint-Winoksbergen. Kort daarop slaagde de Spaanse diplomatie erin het bondgenootschap tussen Frankrijk en de Republiek te breken; daarbij stelde Spanje Frankrijk voor Catalonië te ruilen voor de Zuidelijke Nederlanden.

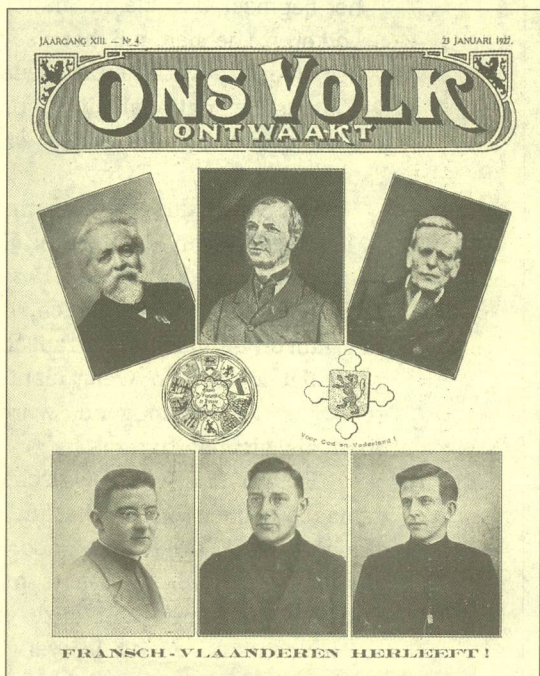
Na de vrede van Münster (1648) beschouwde de Republiek de Zuidelijke Nederlanden als een natuurlijke bufferstaat tegen Frankrijk; de oorlog tussen Spanje en Frankrijk bleef inderdaad aanslepen. In 1651-1652 moesten de Fransen wijken, waarbij onder andere Duinkerke werd heroverd. In 1654 belegerden de Spanjaarden Atrecht, maar hier moesten ze het onderspit delven. Het tij keerde nu, temeer omdat Cromwell in 1657 een aanvallend verbond sloot met Frankrijk. De Engelsen werkten mee aan de herovering van Mardijk (1656), Duinkerke, Broekburg en Grevelingen (1658). Nog andere steden vielen in Franse handen en voor Turenne lag de weg naar Brussel open. In 1659 werd de vrede van de Pyreneën ondertekend, die onder meer het definitieve verlies van Artesië (op Sint-Omaars en Ariën na) meebracht. In 1667 vielen de Fransen zonder oorlogsverklaring opnieuw de Zuidelijke Nederlanden binnen. Hierbij werden onder andere Armentières, Dowaaï, Kortrijk, Oudenaarde, Rijsel en Aalst veroverd. Bij de vrede van Aken van 1668 werden deze veroveringen bevestigd. In 1677 veroverden de Fransen Valenciën en ook Kassel en Belle (slag bij Kassel). Ieper en Gent volgden zodat heel Vlaanderen binnen de greep van Frankrijk lag. Bij de vrede van Nijmegen van 1678 werd een aantal steden gerestitueerd, maar Frankrijk verkreeg onder andere Kassel, Belle, Sint-Omaars, Valenciën, Kamerijk en Maubeuge. In 1697, bij de vrede van Rijswijk, zag Lodewijk XIV af van alles wat hij sinds 1678 had veroverd. In 1702 brak de Spaanse Successieoorlog uit. Deze werd beëindigd met de vrede van Utrecht (1713). De Zuidelijke Nederlanden werden toegewezen aan keizer Karel VI. Lodewijk XIV moest weliswaar een aantal steden afstaan maar behield definitief Frans-Vlaanderen. Noemenswaardige grenswijzigingen bleven sindsdien uit. (Geschiedenis van Vlaanderen)

HET LOT VAN DE VOLKSTAAL EN DE V.B.

Hoewel de ondergang van de Vlaamse volkstaal in Frans-Vlaanderen reeds decennialang is voorspeld, wordt ze er tot op de huidige dag door circa 80.000 mensen gesproken, in hoofdzaak door oudere plattelandsbewoners. Het is niet de bedoeling om binnen dit bestek het hele proces van de geleidelijke achteruitgang van de volkstaal te bestuderen. Het ontbreken van relevante kwalitatieve en kwantitatieve factoren maken een correcte statistische benadering van het fenomeen overigens onmogelijk. Wel mag worden aangenomen dat de volkstaal nog volop in gebruik was in de kasselrijen Belle, Kassel, Broekburg en Sint-Winoksbergen toen deze op het einde van de 17de eeuw door Frankrijk werden geannexeerd. Hoewel aanvankelijk een zekere eerbied werd betoond voor de lokale privileges en tradities, vaardigde de nieuwe heerser in 1684 een edict uit waarin werd bepaald

dat alle openbare akten, procedurestukken, vonnissen en notariële akten voortaan in het Frans moesten worden opgesteld. Aanvankelijk bleef dit edict grotendeels een dode letter. De verfransing zou zich vanaf de 18de eeuw wel snel doorzetten in het bestuursapparaat dat in handen was van Franse intendanten. De clerus daarentegen heeft van het begin af aan een belangrijk aandeel gehad in het behoud van het Vlaams karakter van de streek. De oude en rijke volkscultuur putte bovendien nog kracht uit een bloeiend en verscheiden verenigingsleven (bijvoorbeeld de Rederijderskamers).

Pas met de Franse Revolutie zou de verfransingspolitiek echt goed doorbreken. Omdat ze werden beschouwd als overblijfselen uit het feodale tijdperk, moesten de volkstalen radicaal verdwijnen. In 1794 werd een wettelijke maatregel getroffen die de bedoeling had de volkstaal uit het onderwijs te verdrijven: in alle niet-Franssprekende gebieden moesten Franstalige onderwijzers worden aangesteld. Deze politiek slaagde aanvankelijk niet: heel wat kinderen liepen helemaal geen school en de lessen werden veelal gegeven door slecht opgeleide onderwijzers. Men kan zeker niet gewagen van een radicale ommekeer: te Sint-Winoksbergen verscheen tijdens de revolutiejaren een tijdlang het Nederlandstalig blad *Den Nederlandschen Mercuer*; in

Bovenaan de voorzitters van het Comité flamand de France (de Coussemaker, Bonvarlet, Looten). Onderaan de priesters (Lescroart, Gantois en Janssen), die het in 1924 gestichte Verbond der Vlaamsche Kringen van Frankrijk leidden. Middenin de wapenschilden van de verenigingen. (Ons Volk Ontwaakt 23 januari 1927). (AMVC)

Secretariaat :
Prinsesstraat, 16, ANTWERPEN.

HET

Vlaamsche Recht

EN

Fransch-Vlaanderen.

Aan het Vlaamsche Volk !

In zijn manifest van 4 Februari 1917 laschte de toen in leven geroepen **Raad van Vlaanderen** de volgende verklaring :

„ Indien het, zooals men verzekert, in dezen oorlog gaat om „ het beginsel der kleine nationaliteiten en het bestaan der kleine „ volkeren hebben wij het *recht en den plicht*, voor het aanschijs „ der wereld, voor onze sedert bijna honderd jaren verdrukte „ Vlaamsche nationaliteit en ons miskend Vlaamsch volk, *alsook „ voor onze diep verdrukte broeders uit Fransch-Vlaanderen* op „ te treden.“

Het werd dus toen, wanneer de Vlaamsche Aktie nog maar in het teeken van de Bestuurlijke Scheiding stond, reeds als een *plicht* aanzien, *het lot in handen te nemen* van de ons gewelddadig ontrukte stamgenooten, die ginds, onder den zwaren druk van gansch de machtige Fransche officiële wereld, zoodanig gebukt gaan, dat zij er een waar plantenleven leiden en, langzaam maar zeker en onmeedoogend, worden gedreven naar hunne zedelijke dood als eigenaardig ras.

En nu dat wij, Belgische Vlamingen, een grooten sprong gemaakt hebben en het besluit genomen de Bestuurlijke Scheiding afdoend vast te leggen door Politieke Zelfstandigheid, is juist hierdoor onze *plicht* des te grooter geworden onze broeders uit Fransch-Vlaanderen aan onze ontvoogding deelachtig te maken.

Nochtans, en dit is wel betreurlijk, is er totalsnu nog geen merkbare aanstalte gemaakt om den door den Raad van Vlaanderen voorschreven *plicht* trachten te kwijten.

De tijd wordt echter hoogdringend om ook dit noodzakelijk verlossingswerk onverwijld aan te vatten en spoedig tot een goed einde pogen te brengen.